

FOUNDATION FOR
THE PRESERVATION
OF JEWISH HERITAGE
IN POLAND

www.fodz.pl

FUNDACJA
OCHRONY
DZIEDZICTWA
ŻYDOWSKIEGO

Lesko

SZLAK CHASYDZKI

Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego założona została w marcu 2002 roku przez Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP (ZGWŻ) oraz Światową Organizację Żydowską ds. Restytucji (WJRO).

Naszym celem jest ochrona reliktyw kulturowego dziedzictwa Żydów w Polsce. Priorytetem Fundacji jest ochrona cmentarzy: we współpracy z innymi organizacjami i osobami prywatnymi doprowadziliśmy do upamiętnienia, ogrodzenia i uratowania przed zniszczeniem kilkudziesięciu cmentarzy żydowskich (m.in. w Zakopanem, Koziencach, Mszczonowie, Kłodzku, Iwaniskach, Strzegowie, Dubience, Kolnie, Iłży czy Wysokiem Mazowieckiem). Działania Fundacji obejmują także rewitalizację szczególnie ważnych i wartościowych zabytków dziedzictwa żydowskiego. Do takich obiektów należą m.in. synagogi w Zamościu, Kraśniku i Rymanowie.

Nasza działalność na rzecz ochrony dziedzictwa nie ogranicza się jednak wyłącznie do opieki nad poszczególnymi obiektami; równie ważna jest dla nas dbałość o poszerzanie wiedzy na temat historii Żydów, którzy przez wieki współtworzyli dziedzictwo kulturowe Polski.

Do najistotniejszych działań edukacyjnych Fundacji należy skierowany do młodzieży program „Przywróćmy Pamięć” www.PAMIEC.FODZ.PL, w którym uczestniczy ponad 130 szkół z całej Polski, a także multimedialny portal internetowy POLIN – Dziedzictwo Polskich Żydów www.POLIN.ORG.PL, który prezentować będzie historię społeczności żydowskich z 1200 miejscowości z całej Polski.

Jednym z najważniejszych przedsięwzięć Fundacji jest projekt Szlak Chasydzki.

więcej informacji o działaniach Fundacji Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego:

WWW.FODZ.PL

Szanowni Państwo,
Publikacja ta poświęcona jest historii społeczności żydowskiej **Lesko** i jest jedną z serii broszur opowiadających o losach Żydów w miejscowościach należących do Szlaku Chasydzkiego – projektu, który od 2005 r. realizowany jest przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego.

Szlak Chasydzki to trasa wiodąca śladami Żydów z południowo-wschodniej Polski, a wkrótce także zachodniej Ukrainy. Partnerami Fundacji w realizacji projektu jest już 20 gmin z terenów Podkarpacia i Lubelszczyzny, w których zachowały się bezcenne ślady wielowiekowej obecności polskich Żydów: Baligród, Biłgoraj, Chełm, Cieszanów, Dębica, Dynów, Jarosław, Kraśnik, Lesko, Leżajsk, Lublin, Przemyśl, Ropczyce, Rymanów, Sanok, Tarnobrzeg, Ustrzyki Dolne, Wielkie Oczy, Włodawa i Zamość.

Szlak Chasydzki przebiega przez atrakcyjne tereny południowo-wschodniej Polski, m.in. Roztocze i Bieszczady, i łączy miejscowości, w których znajdują się zarówno imponujące synagogi, jak i zapomniane dziś często cmentarze żydowskie, na których nierzadko znaleźć można nagrobki pochodzące z XVIII, XVII, a nawet XVI w. Wiele z tych cmentarzy jest wciąż odwiedzanych przez chasydów przybywających z całego świata.

W ramach projektu Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego wspiera jednostki samorządu terytorialnego i organizacje pozarządowe w ochronie i promocji wielokulturowego dziedzictwa ich miejscowości, a także stymuluje tworzenie trwałych partnerstw międzysektorowych na rzecz rozwoju turystyki profilowanej.

Szlak Chasydzki daje wielu miejscowościom szansę na zaistnienie na mapie turystycznych atrakcji Polski – oprócz powszechnie znanego Zamościa, wpisanego na listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO, na Szlaku leżą także ośrodki często omijane przez turystów, nieświadomych atrakcji, jakie kryją.

Serdecznie zapraszamy na wyprawę Szlakiem Chasydzkim!

Monika Krawczyk | Dyrektor Generalny

Dlaczego „Szlak Chasydzki”?

Polska przez stulecia była domem wielu pokoleń Żydów; na jej terenie miał miejsce bezprecedensowy rozkwit kultury żydowskiej, a także myśli religijnej i piśmiennictwa. To właśnie tutaj w XVIII w. narodził się chasydyzm, jeden z najważniejszych nurtów, jakie kiedykolwiek powstały w ramach judaizmu. Szczególnie wielu zwolenników zyskał on na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej, m. in. na terenach, przez które przebiega dziś Szlak Chasydzki.

Tradycyjnie przyjmuje się, że twórcą chasydyzmu (*chassid* po hebrajsku znaczy „pobożny”) był Izrael ben Eliezer z Międzyboża na Podolu, znany jako Baal Szem Tow. Chasydzi wyznawali pogląd, że religijność nie może się ograniczać jedynie do ścisłego przestrzegania nakazów i zakazów judaizmu, a nawet – że ich zbyt restrykcyjne przestrzeganie oddala człowieka od Boga. Stąd silny akcent kładziono na duchowy wymiar religii i na emocjonalne przeżywanie wiary.

Chasydzi gromadzili się wokół cadyków (*cadik* to po hebrajsku „sprawiedliwy”), charyzmatycznych przywódców duchowych, z których każdy proponował szczególny sposób przybliżenia się do Boga – określoną metodę studiowania *Tory* i innych pism religijnych, a także odprawiania poszczególnych praktyk. W XIX w. godność cadyka stała się dziedziczna – powstawały całe ich dynastie, których nazwy pochodziły od miejscowości, gdzie mieścił się dwór cadyka.

W rocznicę śmierci cadyka – *jorajt* – chasydzi gromadzą się przy jego grobie, wierząc, że w ten dzień dusza cadyka nawiedza miejsce spoczynku, modlą się i zostawiają przy grobie niewielkie karteczki z wypisanymi prośbami, zwane *kwittech*. Tradycja ta jest wciąż żywa – do grobów cadyków do dziś regularnie przybywają chasydzi z całego świata.

Wiele miejscowości należących do Szlaku Chasydzkiego było ważnymi ośrodkami chasydyzmu. Dwory cadyków znajdowały się w Cieszanowie, Dębicy, Dynowie, Lesku, Leżajsku, Lublinie, Przemyślu, Ropczycach, Rymanowie i Tarnobrzegu (a dokładniej – w pobliskim Dzikowie). Najważniejszym niegdyś ośrodkiem chasydyzmu na ziemiach polskich był Leżajsk, gdzie działał słynny cadyk Elimelech. W pozostałych miejscowościach Szlaku mieszkali chasydzi związani z cadykami z innych miast i wsi – co nie umniejsza jednak atrakcyjności położonych tam zabytków dziedzictwa żydowskiego.

Szlak Chasydzki – najciekawsze obiekty

BALIGRÓD – cmentarz, założony na początku XVIII w.

BIŁGORAJ – cmentarz, założony w XIX w.

CHEŁM – tzw. nowa synagoga z początku XX w.; cmentarz, założony w XV w., jeden z najstarszych zachowanych cmentarzy żydowskich w Europie.

CIESZANÓW – synagoga z końca XIX w., cmentarz założony w XIX w.

DĘBICA – synagoga wzniesiona w końcu XVIII w., cmentarz założony na przełomie XVII i XVIII w.

DYNÓW – cmentarz założony prawdopodobnie w XVIII w., miejsce spoczynku cadyka Cwi Elimelecha Szapiro z Dynowa (1785-1841).

JAROSŁAW – dwie XIX-wieczne synagogi oraz cmentarz, założony na początku XVIII w.

KRAŚNIK – zespół synagogałny, na który składają się dwie bożnice: XVII- i XIX-wieczna; tzw. nowy cmentarz, założony w połowie XIX w.

LESKO – synagoga wzniesiona w XVII w. oraz założony w XVI w. cmentarz, jeden z najstarszych zachowanych cmentarzy żydowskich w Europie.

LEŻAJSK – cmentarz, założony w XVII w., miejsce spoczynku cadyka Elimelecha z Leżajska (1717-1787), miejsce pielgrzymek chasydów z całego świata.

LUBLIN – *Jesziwat Chachmej Lublin* – Uczelnia Mędrców Lublina, wzniesiona w 1930 jako największa religijna uczelnia żydowska na świecie; tzw. stary cmentarz, założony XVI w., miejsce spoczynku cadyka Jakuba Icchaka Horowitza, zwanego „Widzącym z Lublina” (1745-1815); tzw. nowy cmentarz, założony na początku XIX w.

PRZEMYSŁ – tzw. nowa synagoga, wzniesiona na początku XX w.; tzw. nowy cmentarz, założony na początku XIX w., największy cmentarz żydowski w województwie podkarpackim.

ROP CZYCE – cmentarz, założony w XVIII w.

RYMANÓW – barokowa synagoga z XVII w. oraz cmentarz, na którym spoczywa cadyk Menachem Mendel z Rymanowa (1745-1815).

SANOK – synagoga stowarzyszenia *Jad Charuzim*, wzniesiona w XIX w.; synagoga sadogórska, wzniesiona w dwudziestoleciu międzywojennym; tzw. nowy cmentarz, założony w XIX w.

TARNOBRZEG – cmentarz założony na początku XX w., miejsce spoczynku cadyka Eliezera Horowitza z Dzikowa (zm. 1860).

USTRZYKI DOLNE – cmentarz żydowski, założony w XVIII w.

WIELKIE OCZY – synagoga z początku XX w.; cmentarz żydowski, założony w XVIII w.

WŁODAWA – barokowy zespół synagogałny z drugiej połowy XVIII w.

ZAMOŚĆ – słynna renesansowa synagoga, wzniesiona na początku XVII w.; tzw. nowy cmentarz, założony w 1907 r.

Synagoga

Synagoga, wewnątrz

Synagoga

Lesko, miasto w województwie podkarpackim, położone jest na prawym brzegu rzeki San, na pograniczu Bieszczadów i Pogórza Przemyskiego. Liczy obecnie około sześciu tysięcy mieszkańców.

Początki miasta i społeczności żydowskiej

Osada, będąca załążkiem przyszłego miasta, została założona przez ludność ruską zapewne we wczesnym średniowieczu, aczkolwiek pierwsza wzmianka o niej pochodzi dopiero z 1436 r. Około 1470 r. Lesko otrzymało prawa miejskie i z biegiem czasu stało się ważnym dla regionu centrum rzemieślniczo-handlowym. Było wówczas własnością prywatną i należało do rodziny Kmitów, a od 1553 r. do Stadnickich. W 1731 r. miasto stało się własnością Ossolińskich, później przeszło na krótko w ręce Mniszców, a od 1799 do 1944 r. należało do Krasickich.

W średniowieczu mieszkańcami Leska byli Polacy, Rusini i nieliczni Niemcy. Żydzi osiedlili się tu w I połowie XVI w., zapewne w latach 40. tego stulecia. W spisie mieszczan z 1542 r. wymieniono jednego wyznawcę judaizmu; napływ większej ich liczby nastąpił przypuszczalnie dopiero w latach 60. i 70 XVI w. Według legendy, nie znajdującej jednak potwierdzenia w źródłach, wśród przybyszów byli uchodźcy z Hiszpanii. W 1580 r. żyło w Lesku 20 podatników żydowskich, będących głowami rodzin liczących w sumie około 120 osób i stanowiących 10% mieszkańców miasta. W 1615 r. mieszkało tu około 230 wyznawców judaizmu (13% mieszkańców). W odróżnieniu od wielu innych miast, Żydzi podlegali prawu miejskiemu, co dawało im takie same możliwości prowadzenia działalności gospodarczej, jakie mieli pozostali mieszkańcy. Byli też określani jako obywatele miasta, choć nie piastowali żadnych stanowisk we władzach miejskich.

Leska społeczność żydowska przypuszczalnie była początkowo przykahałkiem, czyli filią kahału (religijnej gminy żydowskiej) w Przemyślu. Cieszyła się ona jednak coraz większą samodzielnością,

aż w końcu stała się samodzielną gminą, która posiadała własnego rabina (wzmiankowanego po raz pierwszy w 1580 r.), synagogę, szpital-przytułek (założony po 1579 r.) oraz cmentarz. Pierwsza informacja o cmentarzu pochodzi dopiero z 1611 r., kiedy powiększono jego teren, ale zachowane nagrobki dowodzą, że nekropolia istniała już w latach 40. XVI w.

W końcu XVI i pierwszych dziesięcioleciach XVII w. głównymi źródłami utrzymania leskich Żydów były: handel (skórami, zbożem, sukrem, winem i śledziami), rzemiosło (rzeźnictwo, sukiennictwo, krawiectwo i złotnictwo) oraz udzielanie pożyczek. Wyznawcy judaizmu zajmowali się również produkcją piwa, posiadali pola, stawy i ogrody.

Rozwój gminy żydowskiej

Wojny pustoszące Rzeczpospolitą w połowie XVII w. zapoczątkowały okres niepomyślny dla większości polskich miast. Również mieszkańcy Leska musieli borykać się ze skutkami kryzysu gospodarczego. W 1676 r. zarejestrowano w Lesku 83 podatników żydowskich (41 mężczyzn i 42 kobiety), stanowiących około 38% mieszkańców. W następnych dziesięcioleciach liczba Żydów systematycznie rosła, o czym świadczy chociażby informacja dotycząca ofiar epidemii dżumy, która wybuchła po pożarze miasta w 1704 r. – zaraza stała się przyczyną śmierci 94 chrześcijan i 303 Żydów.

Leskiej gminie podlegali wówczas także wyznawcy judaizmu mieszkający w Sanoku, pragnący jednak wyzwolić się z tej zależności i utworzyć samodzielną kahal. Dążenia te stały się jedną z przyczyn wieloletniego konfliktu między społecznościami żydowskimi obu miast. W latach 1705–1724 w spór między nimi wielokrotnie interweniował Sejm Czterech Ziem, czyli najwyższy organ żydowskiego samorządu w Rzeczypospolitej. Niedługo później, około połowy XVIII w., sanocka wspólnota stała się samodzielną gminą.

Bariera balkonu wykonana z balustrady przedwojennej bimy

Cmentarz

Cmentarz

Przez bardzo długi czas leska synagoga (wzmiankowana po raz pierwszy w 1608 i 1618 r.) była budynkiem drewnianym. Dopiero w II ćwierci XVIII w. wzniesiono kamiennie-ceglaną synagogę w stylu barokowym, nawiązującą wyglądem zewnętrznym do architektury kościelnej. Pierwszą wzmiankę o niej znajdujemy w dokumentach z 1746 r.

W 1764 r. do leskiego kahału należało 1 656 podatników, z czego w samym mieście mieszkało ich 587. Podobnie jak w poprzednich stuleciach, gmina w Lesku była największym skupiskiem żydowskim w ziemi sanockiej; co najmniej do końca XVIII w. podlegali jej także wyznawcy judaizmu osiedlający się w nieodległym Baligrodzie.

W 1769 r. żydowscy mieszkańcy Leska posiadali 86 domów, a całkowitą ich liczbę szacuje się na 740 osób. Stanowiło to około 52% ogółu mieszkańców miasta, a więc nieznaczną większość. Żydzi trudnili się głównie rzemiosłem: piekarstwem, rzeźnictwem, złotnictwem, krawiectwem, kuśnierstwem, szmuklerstwem (czyli wytwarzaniem pasmanterii), blacharstwem i intrologatorstwem, a także handlem oraz arendą, czyli dzierżawą (głównie lokalnych podatków oraz browarów i karczem). Byli wśród nich także cyrulicy, muzykanci i nauczyciele zatrudnieni w szkołach religijnych.

Życie religijne pod zaborami

W efekcie I rozbioru Polski w 1772 r. Lesko znalazło się w Cesarstwie Austriackim. Nowe władze założyły w mieście w 1792 r. niemieckojęzyczną, świecką szkołę dla dzieci żydowskich (*Jüdischdeutscheschule*). W 1799 r. w Lesku żyło 1 084 Żydów, co stanowiło 51,2% ogółu mieszkańców. W tym okresie, za sprawą otoczonego legendą cadyka Samuela Szmelke, miasto stało się ważnym centrum chasydyzmu. Tutaj urodził się słynny cadyk Naftali Cwi Horowitz (1760–1827), który przeniósł się do Ropczyc i stał się założycielem dynastii cadyków, rezydujących do II wojny światowej w wielu małopolskich miastach.

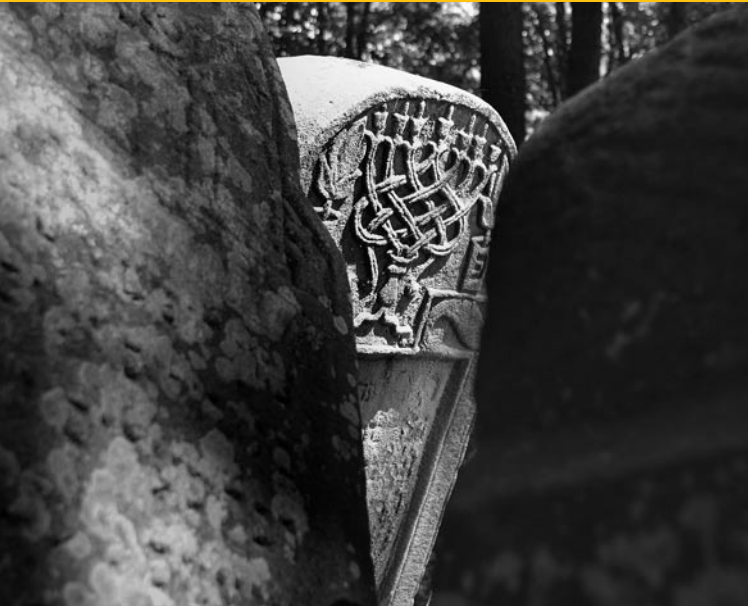
W Lesku mieszkali zwolennicy różnych cadyków. Do *bet midrasz* (domu nauki) przylegała chasydzka modlitownia, do której uczęszczali zwolennicy cadyków z rodziny Halberstamów z Nowego Sącza (zwana w jidysz *Sendzer Kłojz*). Nieopodal głównej leskiej synagogi znajdowała się kolejna modlitownia, użytkowana przez chasydów sadogórskich, uznających duchowe przywództwo cadyków Freidmanów (zwana *Sadigorer Kłojz*). Obie zostały zniszczone podczas II wojny światowej.

W początkach XIX w. liczba żydowskich mieszkańców Leska zmalała; wielu przeniosło się do okolicznych wsi. Jednakże w następnych dziesięcioleciach leskie skupisko żydowskie znów zaczęło się rozrastać. Po 1838 r. przebudowano synagogę, a w latach 1872–1874 przeprowadzono jej gruntowny remont. W 1838 r. wzniesiono również *bet midrasz*, zwany Nową Synagogą. W 1870 r. tutejsza gmina, skupiająca także wyznawców mieszkających w okolicznych wsiach, liczyła 1 858 osób, posiadała dwóch rabinów i utrzymywała szkołę religijną, do której uczęszczało 80 uczniów. W 1880 r. mieszkało w Lesku 1 976 Żydów (57,9% mieszkańców). W 1900 r. gmina liczyła 3 794 członków i utrzymywała cztery szkoły religijne.

Trudno dziś odpowiedzieć na pytanie, dlaczego w ludowych opowieściach żydowskich Lesko odgrywało podobną rolę jak Chełm, to znaczy jego mieszkańcy mieli opinię mało rozgarniętych i byli tematem wielu dowcipów.

Dwudziestolecie międzywojenne

Według spisu powszechnego z 1921 r. w Lesku mieszkało 2 338 Żydów (61,4% mieszkańców). W okresie międzywojennym w mieście funkcjonowało około 10 chederów oraz religijna szkoła dla dziewcząt. Działały komórki wielu partii politycznych (Poalej Syjon, Agudat Israel i Mizrahi) oraz żydowskie organizacje zajmujące się sprawami religijnymi i życiem kulturalnym. Istniały także organizacje mło-

Cmentarz

Cmentarz

Cmentarz

dzieżowe (Bejtár, Ha-Szomer ha-Cair, Ha-Noar ha-Cijoni i Cukunf). Gmina prowadziła Kasę Pożyczkową, wspomagając niezamożnych współwyznawców.

II wojna światowa i Zagłada

Po wybuchu II wojny światowej, we wrześniu 1939 r. Lesko zostało zajęte przez wojska radzieckie. Wielu zamożnych Żydów wywieziono w głąb Związku Radzieckiego. Po zajęciu miasta przez Niemców, wiosną 1942 r. w Lesku utworzono getto, w którym zamknięto około 2 750 osób. Istniało ono do 14 sierpnia 1942 r., kiedy większość jego mieszkańców wywieziono do obozu w Zasławiu. Wielu Żydów rozstrzelano na terenie leskiego cmentarza.

Ślady obecności

Najwspanialszym zabytkiem kultury żydowskiej w Lesku jest XVIII-wieczna synagoga (ul. Berka Joselewicza 16), która, zdewastowana przez hitlerowców, przez wiele lat popadała w ruinę. W latach 1960–1963 w budynku rozpoczęto prace renowacyjne, kontynuowane w 1972 r.; ich celem było przywrócenie bożnicy wyglądu sprzed XIX-wiecznych przebudów. Kolejne remonty przeprowadzono w 1981 i 1991 r. Obecnie w budynku mieści się Galeria „Synagoga” Bieszczadzkiego Domu Kultury. Zgromadzono w nim także niewielki zbiór judaików.

Leska bożnica wzniesiona została na planie wydłużonego prostokąta. Budynek składa się z sali głównej oraz przylegającej do niej od zachodu znacznie niższej przybudówki, mieszczącej przedsionek, nad którym znajduje się babiniec (przestrzeń przeznaczona dla kobiet). Wschodnią i zachodnią fasadę budynku wieńczą faliste szczyty; w południowo-zachodnim narożniku synagogi znajduje się niewielka wieżyczka, kryjąca schodki wiodące na poddasze. W szczycie fasady zachodniej znajdują

się tablice Dekalogu oraz hebrajski napis: *O, jakimże lękiem napawa mnie to miejsce! Nic tu innego, tylko Dom Boży i brama do nieba.*

Ściany sali głównej podzielone są gzymsami na trzy kondygnacje. Kondygnację środkową wypełnia fryz arkadowy, natomiast górna artykułowana jest pilastrami i półkolumnami. W ścianie wschodniej zachowało się ozdobne obramienie *aron ha-kodesz* (niszy, w której przechowywane są zwój *Tory*), składające się z półkolumn zwieńczonych trójkątnym szczytem, nawiązujące formą do obramienia *aron ha-kodesz* w (niezachowanej) bożnicy Żółtej Róży we Lwowie. Wnętrze sali głównej przekryte jest drewnianym stropem. Żelazna balustrada, otaczająca do II wojny światowej bimę (podwyższenie na środku sali głównej, z którego czyta się *Torę*), została wykorzystana jako balustrada balkonu klasycystycznej kamienicy przy placu Konstytucji 3 Maja, gdzie znajduje się do dziś.

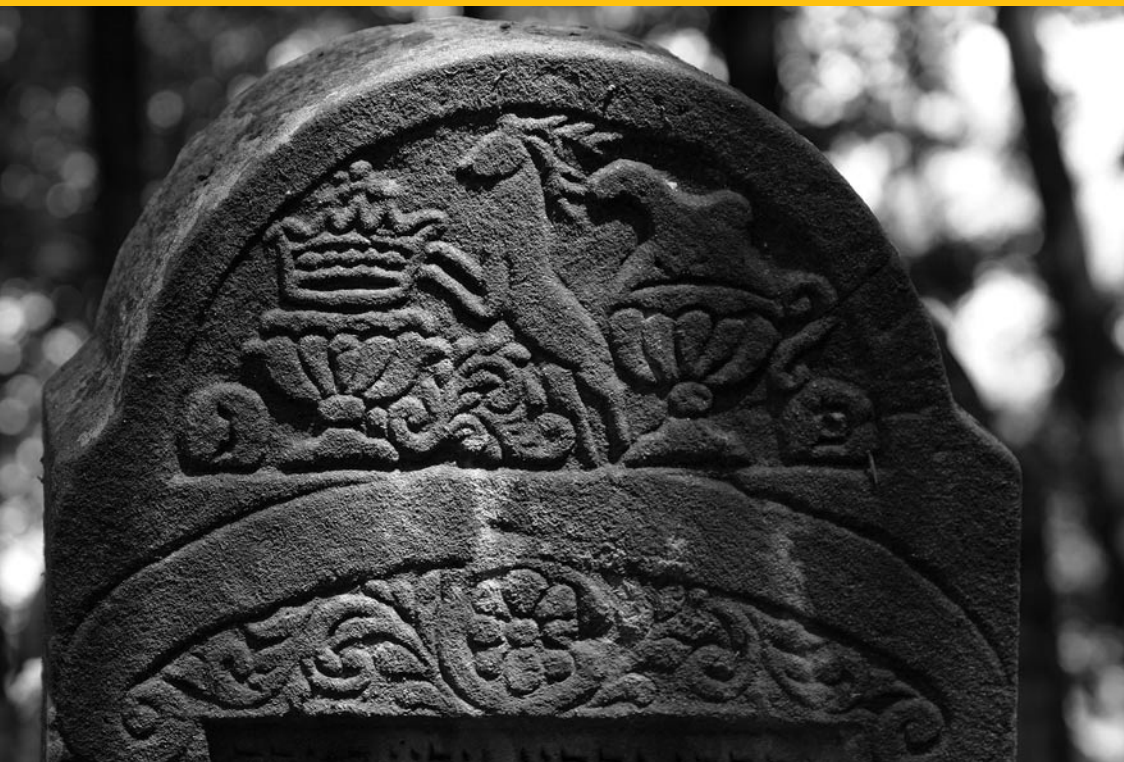
Cmentarz żydowski w Lesku (ul. Słowackiego) założony został prawdopodobnie w I połowie XVI w. W ciągu stuleci był wielokrotnie powiększany i obecnie zajmuje powierzchnię 3 ha; zachowało się na nim ponad 2 tysiące macew z XVI–XX w. W najstarszej części nekropolii znajduje się około 120 nagrobków z II połowy XVI i pierwszych dziesięcioleci XVII w. Są to prostokątne lub zamknięte łukiem półkolistymi płyty o powierzchni pokrytej wyłącznie napisami. Najstarszy z nich upamiętnia Eliezera, syna Meszulama, zmarłego 9 tiszri 5309 r., czyli 11 września 1548 r. Późniejsze macewy zdobi bogata dekoracja rzeźbiarska o charakterze symbolicznym. Począwszy od lat 80. XX w. na cmentarzu wielokrotnie prowadzono prace badawcze i porządkowe, a w 1996 r. ustawiono obelisk upamiętniający ofiary Holokaustu.

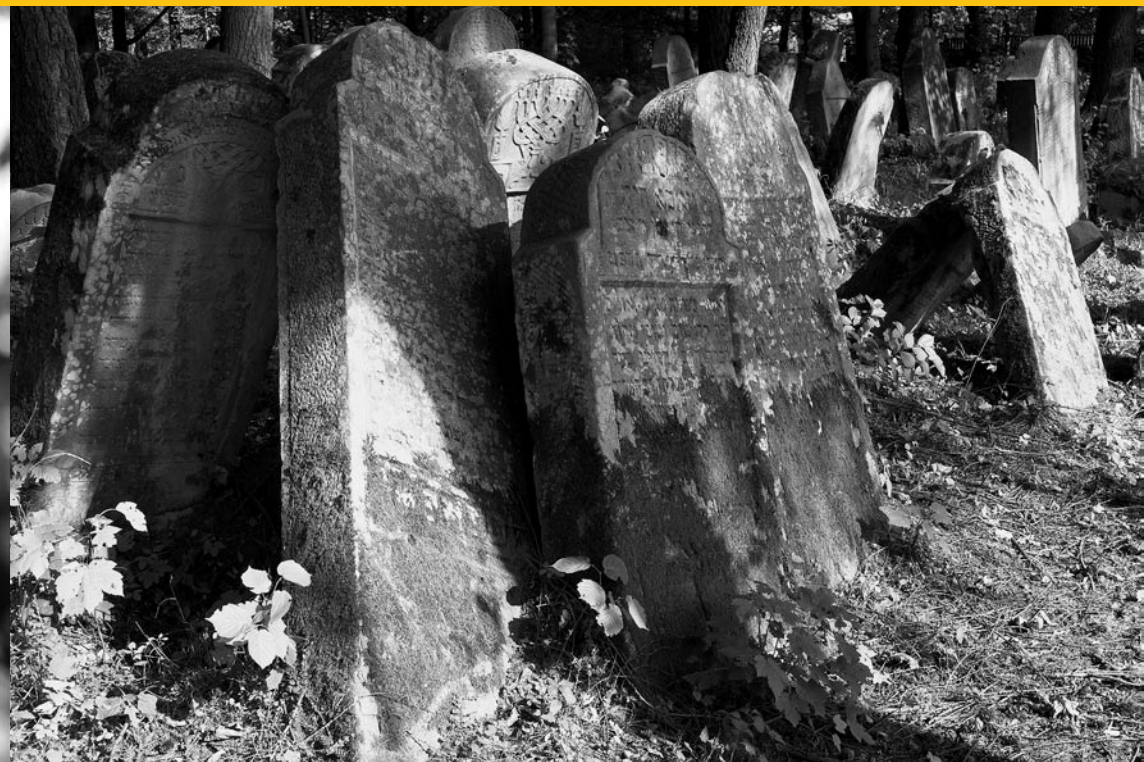
↑ Cmentarz

↑ Cmentarz

↓ Cmentarz

↓ Cmentarz

Działania na rzecz ochrony dziedzictwa żydowskiego.

Dzięki skutecznemu współdziałaniu Fundacji Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego, władz Leska oraz organizacji pozarządowych te zabytki kultury żydowskiej, które przetrwały wojnę, znajdują się dziś w stosunkowo dobrym stanie. Pozwala to sądzić, że ocalałe ślady leskiej społeczności żydowskiej przez długie jeszcze lata przypominać będą kolejnym pokoleniom o wielokulturowej przeszłości miasta.

Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego podejmuje liczne działania, mające na celu zaangażowanie mieszkańców Leska w opiekę nad historycznym dziedzictwem ich miasta. Uczniowie Publicznego Gimnazjum im. Marszałka Józefa Piłsudskiego uczestniczą w programie edukacyjnym „Przywróćmy Pamięć”, stworzonym i realizowanym przez Fundację. W ramach programu młodzi ludzie odkrywają wielokulturową historię swojej miejscowości, poznają dzieje leskich Żydów oraz tradycję i kulturę żydowską. Przygotowują również działania publiczne, dzięki którym rezultaty ich pracy stają się dostępne dla mieszkańców miasta. Uczniowie leskiego gimnazjum opiekują się cmentarzem żydowskim i przygotowują jego dokumentację fotograficzną.

W opiekę nad wielokulturowym dziedzictwem Leska zaangażowany jest nie tylko Urząd Miasta i Gminy, ale także Leskie Centrum Edukacji, Sportu i Promocji, Bieszczadzkie Centrum Informacji Turystycznej, Bieszczadzkie Stowarzyszenie Ekoturystyczne „Baszta” oraz Towarzystwo Miłośników Leska i Okolic. W najbliższym czasie planowane jest uporządkowanie cmentarza żydowskiego i wydanie poświęconej mu publikacji, a także wytyczenie i oznakowanie szlaku turystycznego, wiodącego śladami leskich Żydów.

W lecie 2005 i 2006 r. przy porządkowaniu leskiego cmentarza pracowała młodzież z Polski, Izraela i Niemiec, uczestnicząca w międzynarodowym programie „Antyschematy”. Prace przeprowadzono we współpracy z Fundacją Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego.

Mamy nadzieję, że już wkrótce w Lesku zrealizowane zostaną kolejne działania mające przypominać mieszkańcom i turystom o historii Żydów, którzy przez stulecia współtworzyli krajobraz społeczny miasta oraz przyczyniali się do jego kulturowego i ekonomicznego rozwoju.

← Synagoga, fasada zachodnia,
tablice Dekalogu

Bibliografia:

- J. Budziak, *Dzieje Leska 1918-1939*, Lesko 2001.
- A. Fastnacht, *Dzieje Leska do 1772 roku*, Rzeszów 1988.
- M. Horn, *Żydzi na Rusi Czerwonej w XVI i pierwszej połowie XVII w. Działalność gospodarcza na tle rozwoju demograficznego*, Warszawa 1975.
- Informator leskiej Galerii Sztuki*, Lesko 1980.
- F. Kiryk (red.) *Żydzi w Małopolsce. Studia z dziejów osadnictwa i życia społecznego*, Przemyśl 1991.
- A. Potocki, *Żydzi w Podkarpackiem*, Rzeszów 2004.
- A. Trzciński, M. Wodziński, *Cmentarz żydowski w Lesku. Cz. 1, Wiek XVI i XVII*, Kraków 2002.
- R. i Z. Nater, *Lesko. Nasze miasto*, Lesko 2001.
- J. Węgrzyn (red.) *Podstawowe informacje ze spisów powszechnych. Gmina Lesko, powiat leski, województwo podkarpackie*, Rzeszów 2003.

Tekst: Paweł Fijałkowski, Weronika Litwin

Redakcja: Weronika Litwin

Projekt graficzny: RZECZYOBRAZKOWE.PL

Fotografie: Łukasz Giersz, Marcin Kamiński, Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego

Informacje i materiały edukacyjne na temat kultury żydowskiej dostępne są na stronie internetowej programu „Przywróćmy Pamięć” www.PAMIEC.FODZ.PL oraz na portalu internetowym POLIN – Dziedzictwo Polskich Żydów www.POLIN.ORG.PL

© by Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego, Warszawa 2008

ISBN 978-83-61306-36-8

ISBN 978-83-61306-36-8

WWW.FODZ.PL